

І. Ю. Гусленко

ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В ДИДАКТИЦІ ПЕРЕКЛАДУ

У статті досліджуються проблеми й завдання теоретичного обґрунтування та впровадження компетентнісного підходу в навчальний процес підготовки перекладачів, що пов'язано з впровадженням нового стандарту української освіти. Зазначається про важливість дослідження світових тенденцій у навчанні перекладу, долучення до сучасних наукових доробок та практичного досвіду з формування у студентів компетентностей, необхідних для подальшої успішної професійної перекладацької діяльності.

Акцентується, що компетентнісний підхід визначається діяльним характером та практичною спрямованістю, вмінням застосовувати набуті знання та самостійно вдосконалювати їх у майбутньому.

До завдань теоретичного дослідження та впровадження компетентнісного підходу в процес навчання перекладачів входять: виокремлення професійних компетентностей; застосування в навчальному процесі форм та методів навчання, спрямованих на формування професійних компетентностей; розробка критеріїв та інструментарію діагностування рівня сформованості професійних компетентностей.

На основі вивчення робіт вітчизняних та закордонних науковців аналізуються базові поняття: «професійна перекладацька компетентність», «перекладацька компетенція», «компетентність перекладача» та стверджується необхідність їхнього розмежування. Привертається увага до відсутності єдиного підходу стосовно вживання цих термінів та до розбіжностей у розгляді структури перекладацької компетентності, що пов'язано зі специфікою роботи перекладача та з необхідністю вирішення багатьох різноманітних завдань, які з часом змінюються, що вимагає набуття нових компетентностей. Робиться висновок про неможливість визначення точного переліку перекладацьких компетентностей та передбачення того, що необхідно буде знати перекладачам у майбутньому. Отже, головним змістом навчання перекладачів має бути саме навчання перекладу та аналізу на основі теоретичних знань.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентність перекладача, перекладацькі компетентності, перекладацькі компетенції, професійна підготовка перекладачів.

Гусленко И. Ю. Проблемы теоретического обоснования и реализации компетентностного подхода в дидактике перевода

В статье исследуются проблемы и задачи теоретического обоснования и практической реализации компетентностного подхода в учебном процессе при подготовке переводчиков, что связано с установлением новых стандартов в украинском образовании. Отмечается необходимость изучения мировых тенденций обучения переводу та современного практического опыта по формированию у студентов компетентностей, необходимых для осуществления дальнейшей профессиональной переводческой деятельности.

Подчеркивается, что особенность компетентностного подхода заключается в его деятельностном характере и в практической направленности, умении применять приобретенные знания та самостоятельно совершенствовать их в будущем.

Теоретическое исследование и реализация компетентностного подхода включает: определение переводческих компетентностей; применение в учебном процессе форм и методов обучения, направленных на формирование переводческих компетентностей; разработку критериев и инструментария диагностики уровня сформированности переводческих компетентностей.

На основе изучения работ отечественных и зарубежных ученых анализируются базовые понятия: «профессиональная переводческая компетентность», «переводческая компетенция», «компетентность переводчика» и утверждается необходимость их размежевания. Обращается внимание на отсутствие единого подхода к употреблению этих терминов и на расхождение при рассмотрении структуры переводческой компетентности, что обусловлено спецификой работы переводчика и необходимостью выполнения разнообразных задач, которые постоянно изменяются и требуют новых компетентностей. Исходя из этого делается вывод о невозможности определения точного перечня переводческих компетентностей и предвосхищения того, что переводчикам потребуются знать и уметь в будущем. Таким образом, основным содержанием обучения переводчика должно быть обучение переводу и анализу на основе знаний теории перевода.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентность переводчика, переводческие компетентности, переводческие компетенции, профессиональная подготовка переводчиков.

Guslenko Iryna. The problems of theoretical substantiation and implementation of competence-based approach in didactics of translation

The paper investigates the problems of theoretical substantiation of competence-based learning and the tasks of its implementation in the process of translators/interpreters training due to the setting of new standards in the system of Ukrainian education. To form competences, that students will need in their future translator's/interpreter's career, it is important to study both global trends in teaching translation/interpreting and the experience of their implementation in universities.

It is emphasized, that competence approach is characterized with pragmatic and practical features, with an ability to use the acquired knowledge in further professional activity.

Theoretical investigation and implementation of competence-based approach should be focused on determining translator's/interpreter's competences; using competence-oriented methods of training; developing tools for diagnostics of translator's/interpreter's skills.

The term "translation competence" is given a thorough analysis with a focus on its conceptual content and structure. It is pointed out that similar terms like "translator's competence", "translation competence" and "translation competences" need to be distinguished due to their specific features. The use of the terms mentioned is characterized with confusion and the lack of common approaches to the structure of translator's/interpreter's competences regarding the complex nature of translator's/interpreter's job and responsibilities. This leads to a conclusion that there cannot be any precise definition of translator's/interpreter's competences and that it is impossible to forecast the knowledge and skills they will need in future. Thus education should be mainly concentrated on training translation and translation analyses by applying the knowledge of Theory of Translation.

Key words: competence-based learning, translator's competence, translation competence/competence, translator training.

Останніми десятиліттями, під впливом політичних, економічних і соціальних чинників, підготовка філологів та перекладачів в Україні зазнала значних змін, філологічні відділення відкриті майже при кожному університеті, а філологія (включно з перекладом) вже

тривалий час є однією із найпопулярніших спеціальностей серед вступників. Попри це й досі залишаються актуальними питання якості професійної підготовки, що надається, її відповідності вимогам роботодавців та ринку праці та доцільності змін у навчальному процесі, спрямованих на формування та розвиток компетентностей, необхідних для підвищення конкурентоздатності молодих спеціалістів на ринку праці. Отже, вищі навчальні заклади мають звернутися до сучасних наукових доробок та світового практичного досвіду щодо впровадження компетентнісного підходу в навчальний процес.

Дослідження тенденцій у навчанні перекладу та їхньої реалізації в організації навчання свідчить про інтерес науковців та цілих груп дослідників (наприклад, РАСТЕ – Process in the Acquisition of Translation Competence and Evaluation) до компетентнісного підходу, основні положення якого були розроблені В. Вілссом, Н. Хомським, Р. Уайтом. Цей підхід знайшов також широке відображення у дослідженнях вчених радянської та російської перекладацької школи (Алексеева І., Бархударов Л., Комісаров В., Латишев Л., Міньяр-Белоручев Р., Рецкер Я., Халєєва І.).

Сучасна українська вища школа також робить крок від кваліфікаційної до компетентнісної моделі навчання як інструменту модернізації сучасної освіти, у тому числі й у царині навчання перекладу. Питаннями впровадження компетентнісної моделі навчання перекладачів приділяють увагу у своїх роботах О. Бондаренко, В. Карабан, О. Пометун, О. Смилова, Л. Черноватий, А. Шишко та інші.

Пошук ефективних шляхів до навчання та формування навичок, необхідних для подальшої успішної професійної перекладацької діяльності, спонукає досліджувати та впроваджувати в межах компетентнісного підходу й інші численні моделі навчання з акцентом на таких аспектах як лінгвістичний (Бархударов Л., Комісаров В., Федоров А., Рецкер Я.), соціокультурний (Бім І., Гальскова Н., Сафонова В.), комунікативний (Коломієць С., Норд К., Степанова М., Трофімова Г.), діяльнісний (особисто-діяльнісний, комунікативно-діяльнісний, мовленнєво-діяльнісний тощо), контекстний (Вербицький А.), інтегративний або міждисциплінарний (Бесєдіна Є., Долинський Є., Мисик Л., Савка І., Сімкова І.), герменевтичний (Бабурін Л,

Олексієнко М., Стольц Р., Стефаник Б.) цілеорієнтований (Норд К.), процесо-орієнтований (Джайл. Д.), практично-орієнтований (Нечасва Н., Сігарєва Н., Степанова М., Юдіна Т.), кооперативна модель навчання (Гусейханова З.), тощо.

Мета статті – дослідити та проаналізувати проблеми, пов'язані з теоретичним обґрунтуванням та практичною реалізацією компетентнісного підходу у професійній підготовці перекладачів.

Необхідність нового стандарту в освіті на всіх рівнях, від школи до ВНЗ, зумовила перехід традиційної парадигми «знання – вміння – навички» на новий рівень – формування навичок на основі певних компетентностей, а саме, до компетентнісного підходу, що знайшло відображення в Законі України про освіту, де поняття «компетентність» визначається як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [1]. Базовою особливістю такого підходу є діяльнісний характер змісту освіти, тобто, спрямованість на формування набору нормативних компетентностей, зміщення акценту з простого набуття знань на вміння застосовувати їх у ситуаціях професійної діяльності, для подальшого професійного росту та самореалізації впродовж всього життя.

Впровадження компетентнісного підходу в навчання перекладачів, вимагає вирішення низки завдань, пов'язаних з формуванням професійних компетентностей у студентів, а саме:

- 1) виокремлення професійних компетентностей, які мають формуватися впродовж навчання;
- 2) застосування в навчальному процесі форм та методів навчання, спрямованих на формування професійних компетентностей;
- 3) розробка критеріїв та інструментарію діагностування рівня сформованості професійних компетентностей.

У даному дослідженні нас цікавить перше завдання, пов'язане з визначенням поняття «професійна перекладацька компетентність» та виокремленням професійних компетентностей перекладача, оскільки це має безпосередній зв'язок зі змістом та наповненням навчального процесу. Без вирішення цього завдання, без уявлення

структури та всіх складових компонентів неможливе ефективне вирішення двох наступних завдань. Як з цього приводу справедливо зазначає О. Сміслова: «Розробляючи компетентнісну модель професійної підготовки перекладачів, потрібно чітко уявляти, як визначається їхня професійна компетентність та з яких структурних компонентів вона складається» [2, с. 148].

І тут освітяни й досі стикаються з низкою проблем. Перша проблема пов'язана з відсутністю єдиного понятійного апарату стосовно вживання термінів «перекладацька компетенція» та «перекладацька компетентність», адже подекуди науковці вживають їх як тотожні, синонімічні форми, що є помилковим з точки зору багатьох вчених.

Друга проблема пов'язана з розбіжностями у розгляді структури перекладацької компетентності. Частина науковців погоджується з тим, що перекладацька компетентність – це складна, багатокомпонентна категорія, яка є сукупністю отриманих знань, сформованих вмінь та навичок, необхідних для здійснення перекладу та ефективного вирішення завдань професійної діяльності. Саме тому вони намагаються якомога точніше розглянути складові перекладацької компетентності з урахуванням різних аспектів. З іншого боку, це зумовлює різноманітність та невизначеність теоретичного обґрунтування компонентів та структури перекладацької компетентності.

Згідно з Р. Міньяр-Белоручевим існує три види перекладацьких компетенцій: мовна, мовленнєва та лінгвокраїнознавча [3, с. 131].

В. Комісаров зазначав, що в процесі створення цілісної концепції перекладацької компетенції формується своєрідна мовна особистість, яка має певні відмінності від «нормальної» неперекладацької особистості. Такі відмінності відображаються в основних аспектах мовленнєвої комунікації: мовному, текстостворювальному, комунікативному, особистісному та професійно-технічному. Таким чином, перекладач має володіти комунікативною, текстостворювальною, технічною і особистісною компетенціями [4, с. 319–332].

А. Шевнін, формує ієрархічну систему перекладацьких компетенцій, де основними компетентностями вищого рівня є: 1) мовна компетентність (знання лексики, граматики та стилістики як іноземної мови, так і рідної); 2) професійна компетентність (засвоєння

узагальненого теоретичного досвіду перекладачів-практиків та вчених-перекладознавців); 3) фонова компетентність (загальний рівень освіченості перекладача, наявність тезаурусних знань у різних комунікативних ситуаціях) [5, с. 61].

Л. Латишев і В. Провоторов пропонують свою систему перекладацьких компетенцій та поділяють їх на базові та прагматичні компетенції відповідно до того, якою мірою вони задіяні в процесі перекладу [6].

Слушним є зауваження Л. Черноватого, що при визначенні поняття «перекладацька компетенція» вчені перевантажують його компонентами, «які мають різний ступінь важливості й часто є компонентами різних поняттєвих категорій», це не завжди усвідомлюється й утруднює розуміння професійного дискурсу. Саме тому, на його думку, було б доцільно «відокремити перекладацьку компетенцію (*translation competence*), тобто здатність продукувати прийнятний ТП, від ширших сфер компетенції перекладача (*translator's competence*)». Вчений акцентує увагу на значенні англійського слова *competence* як *компетентність*, і пропонує робочу модель фахової компетентності перекладача до якої увійшли п'ять так званих «компетенцій» (білінгвальна, екстралінгвістична, перекладацька, особистісна та стратегічна) кожна з яких має декілька «субкомпетенцій» [7, с. 84–85].

Тобто, структура залишається досить складною, що виправдано з огляду на багатоаспектність та складність поняття «перекладацька компетентність/компетенція». До того ж, залишається відкритим питання термінології та трактування англійського поняття *translation competence*.

Для нас також представляє інтерес думка закордонних вчених стосовно цієї проблеми. У своїй статті *Redefining Translation Competence in an Electronic Age. In Defence of a Minimalist Approach* (2003 рік) [8] відомий теоретик і практик перекладу Ентоні Пим відзначає, що поняття *translation competence* розглядалося з 1974 як мінімум з чотирьох позицій, а саме, 1) як білінгвізм, який піддається лінгвістичному аналізу (або сукупність лінгвістичних компетентностей); 2) як питання потреб ринку, який зазнає значних історичних та соціальних змін (або відсутність такого поняття); 3) як багато-

компонентна компетентність, до якої входить ряд таких навичок як лінгвістична, культурна, технічна та професійна і 4) як надкомпетентність – *supercompetence* – цілісна характеристика, яка має бути понад усіма компетентностями, зазначеними раніше. Сам автор, у своїй прихильності до мінімалізму, розглядає цей термін як «процес вибору між реальними альтернативами». Тобто здатність породжувати декілька варіантів тексту перекладу та вибрати з них найкращий.

Е. Пим використовує термін *translational competence* у дуже близькому значенні до того, що було розглянуто раніше, а саме: «загальна кваліфікація, необхідна для виконання роботи з перекладу» (там само, цитування роботи В. Вілсса), або як трактує його Е. Пим надалі: процес генерації (тексту перекладу) та вибору, процес розв'язання проблеми, що відбувається відносно автоматично [8, с. 489]. Автор акцентує увагу на тому, що така неусвідомленість є уявною, оскільки вона базується на теоретичних знаннях, здатності до аналізу [8, с. 492–493].

Попри своє намагання звести перекладацькі компетентності до мінімуму, Е. Пим визнає, що робота перекладача пов'язана з вирішенням багатьох завдань, а сама по собі перекладацька компетентність – *translation competence* – (як здатність до відтворення тексту та вибору найкращого варіанту) може бути другорядною серед багатьох навичок, які необхідні тим, хто працює у сфері міжкультурної комунікації й потребує безліч інших навичок, які складають *translator competence*, що можна б було перекласти як *компетентності перекладача*, що є значно ширшим поняттям на відміну від поняття «перекладацька компетентність» [8, с. 491].

Перелік компетентностей, необхідних перекладачу для успішної професійної діяльності, з часом змінюється. До багатокомпонентної моделі долучають все нові й нові навички та професійні вміння, які можуть бути необхідні студентам у майбутній діяльності. Так, якщо у 70-х роках ХХ-го століття перекладачі переважно займалися безпосередньо перекладом, то на сьогодні перелік їхніх обов'язків є значно ширшим. Вони займаються обробкою та підготовкою документаций, узгоджують термінологію, рецензують, займаються локалізацією веб-сайтів тощо. Це ставить питання проте, чому навчати студентів, які

навички та компетентності необхідно формувати. На думку Е. Пима, у своїх зусиллях задовольнити вимоги ринку освітяни приречені на невдачу: через швидку зміну технологій та вимог ринку труда вони завжди будуть на декілька кроків позаду. Таким чином, робиться висновок про неможливість точно визначити все, що необхідно знати перекладачам і те, з чим вони можуть мати справу в майбутньому [8, с. 481]. Поряд з визнанням необхідності формування навичок, які входять до «компетентності перекладача» (у тому числі й вміння працювати з електронними інструментами перекладача), головним завданням має бути – навчити перекладати, аналізувати на основі теоретичних знань та робити вибір із декількох варіантів перекладу. Що можливо реалізувати із застосуванням інтерактивних педагогічних підходів, які дозволяють активізувати процес навчання.

Отже, на основі аналізу робіт, що вивчалися, можна зробити висновок про необхідність розмежування понять «перекладацька компетентність» та «перекладацька компетенція». Структура компетентностей майбутніх перекладачів має складатися з багатокомпонентного поняття «компетентності перекладача» і більш вузького поняття «перекладацька компетентність».

Завданнями подальшого дослідження є застосування в навчальному процесі методів навчання, спрямованих на формування професійних компетентностей перекладача, та розробка критеріїв та інструментарію їхнього діагностування.

Література

1. Про освіту [Електронний ресурс]: Закон України № 2145–19 від 05.09.2017 // Законодавство України : [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 24.09.2018). – Загол. з екрана.
2. Смыслова О. В. Компетентнісний підхід як основа підготовки майбутніх перекладачів до професійної діяльності / О. В. Смыслова [Електронний ресурс] / Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія. – 2012. – Вип. 24. – С. 146–151. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2012_24_25 (дата звернення: 23.09.2018). Загл. з екрана.
3. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода. – М.: Московский Лицей, 1996. – 208 с.

4. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : Учебное пособие. – М.: ЭТС. – 2002. – 424 с.
5. Шевнин А. Б. Категория качества перевода и эрратология // РЕМА: проблемы перевода и межкультурной коммуникации: научно- методический вестник. Пермь: Изд-во ПГТУ. – 2006. – № 2. – С. 60–63.
6. Латышев Л. К., Провоторов В. И. Структура и содержание подготовки переводчиков в языковом вузе. – М., Курск: НВИ-Тезаурус, 2001. – 135 с.
7. Черноватий, Л. М. Зміст поняття «фахова компетентність перекладача» як складової методики навчання / Л.М. Черноватий // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2014. – №2. – С. 84–86.
8. Pym A. Redefining Translation Competence in an Electronic Age. In Defence of a Minimalist Approach [Electronic resource] // A. Pym / Meta: Translators' Journal, vol. 48, n°4, 2003. P. 481–497. – URL: http://https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/1774385/mod_resource/content/1/PYM_Meta_ingl%C3%AAs.pdf (дата звернення: 24.09.2018).

References

1. Pro osvitu : Zakon Ukraini [The Law of Ukraine “On Education”]: № 2145–19 from 05.09.2017. Available at <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (Accessed 24 September 2018).
2. Smyslova O.V. Kompetentnisnyj pidkhid jak osnova pidghotovky majbutnikh perekladachiv do profesijnoji dijajlnosti [Competence approach as a basis for future translators/interpreters professionally oriented training]. *Naukovyj visnyk kafedry JuNESKO Kyjivsjkogho nacionaljnogho linghivistychnogho universytetu. Filologhija, pedaghoghika, psykhologhija – The Scientific Bulletin of the UNESCO Department, Kyiv national linguistic university. Philology, Pedagogy, Psychology.* – no 2012. – Vyp. 24. – pp. 146-151 (in Ukrainian). Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2012_24_25 (Accessed 24 September 2018).
3. Minjjar-Beloručev R. K. *Teorija i metody perevoda* [Theory and methods of translation]. Moscow, Moskovskij Licej Publ., 1996. 208 p.
4. Komissarov V. N. *Sovremennoe perevodovedenie* [Translation Studies]. Moscow, ETC Publ., 2002. 424 p.
5. Shevnin A. B. Kategorija kachestva perevoda i erratologhija [Category of quality of translation and erratology]. *REMA: problemy perevoda i mezhkulturnoj kommunikacii: nauchno- metodicheskyj vestnik –Problems of translation and intercultural communication – Methodical Journal.* 2006. no 2, pp. 60-63.
6. Latsyshev L. K., Provotorov V. Y. *Struktura i sodержanie podgotovky*

perevodchikov v jazykovom vuze [Structure and content of translator training in university language institutes]. Kursk, NVY-Tezaurus Publ., 2001. 135 p.

7. Chernovatj, L. M. Zmist ponjattja «fakhova kompetentnistj perekladacha» jak skladovoji metodyky navchannja [Content of concept “professional competence of translator” as a part of methodology of teaching]. *Visnyk zhytomyrskogho derzhavnogho universytetu imeni Ivana Franka* [Bulletin, Zhytomir national university]. 2014, no.2, pp. 84-86.

8. Pym A. Redefining Translation Competence in an Electronic Age. In *Defence of a Minimalist Approach* [Electronic resource]. *Meta: Translators' Journal*, vol. 48, no. 4, 2003. pp. 481-497. Available at: URL: http://https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/1774385/mod_resource/content/1/PYM_Meta_ingl%C3%AAs.pdf (Accessed 24 September 2018).